

УДК 343.13

І.В. Гловюк,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ЗАЯВНИКА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню кримінально-процесуального статусу заявника як учасника кримінального провадження. Указано на невичерпність прав заявника тими, що вказані у ст. 60 КПК України. Для вдосконалення кримінально-процесуального статусу заявника запропоновано зміни та доповнення до ст.ст. 20, 60, 221 КПК України.

Ключові слова: заявник, кримінально-процесуальний статус, професійна правнича допомога, оскарження, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Постановка проблеми. Заявник є тим учасником кримінального провадження, чий кримінально-процесуальний статус врегульований фрагментарно, що призводить, по-перше, до складнощів у реалізації прав заявників, по-друге, до неефективності використання їх можливостей із сприяння руху кримінального провадження. Відповідно, є законопроекті пропозиції щодо розширення прав заявників (наприклад, Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення прав громадянського суспільства у боротьбі з корупцією, реєстраційний номер 5398 від 15.11.2016 р. [1]), що актуалізує науковий інтерес до цієї проблематики.

Аналіз попередніх досліджень. Питання кримінально-процесуального статусу заявника на основі КПК 2012 р. розглядалися у наукових працях таких дослідників, як І.Г. Каланча, О.М. Калачова, І.П. Коваленко,

Д.Є. Крикливець, О.П. Кучинська, В.Г. Пожар, А.С. Симчук, А.В. Столітній, В.М. Стратонов, С.В. Толокольников, О.М. Толочко, О.О. Торбас, А.Р. Туманянц, М.С. Чесакова, В.П. Шибіко та ін., проте ряд аспектів цього статусу досліджено фрагментарно. Саме тому **метою статті** є формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінально-процесуального статусу заявника у КПК 2012 р. на основі аналізу його нормативної регламентації та практики застосування норм КПК.

Виклад основного матеріалу. Заявником, у відповідності до ст. 60 КПК, є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Заявник має право: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєст-

рацію; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування. Цей перелік не є вичерпним, адже ч. 4 ст. 218 КПК передбачає повідомлення заявника у разі передання матеріалів іншому слідчому (у разі якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того ж кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому, який здійснює досудове розслідування, наявні у нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника); ч. 6 ст. 284 КПК регламентує право заявника оскаржити постанову слідчого про закриття кримінального провадження прокурору (постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови); ст. 303 КПК передбачає право на оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк, а також право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження; право на оскарження рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи; виходячи з положень ст.ст. 304, 306, 307, 309, 422 КПК, заявник має право брати участь у розгляді скарг

слідчим суддею, оскаржувати ухвалу слідчого судді про повернення скарги або відмову у відкритті провадження, про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, бути повідомленим про час і місце апеляційного розгляду, брати участь у апеляційному розгляді. Відмітимо, що у літературі є пропозиції щодо розширення прав заявника у КПК та регламентації його обов'язків [2], що, безумовно, може бути основою для удосконалення регламентації кримінально-процесуального статусу заявника у кримінальному провадженні України.

Як видно, натепер КПК передбачає доволі невеликий перелік прав заявника, проте деякі формулювання цих прав викликають питання.

Так, це стосується права отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію. Формулювання цього права у КПК не містить чіткої відповіді на питання, який саме документ мається на увазі: талон-повідомлення (у разі якщо письмова заява, повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення надійшли до відділу, відділення поліції при особистому зверненні заявника, водночас з його реєстрацією в журналі ЄО в черговій частині відділу, відділення поліції уповноважений працівник чергової частини оформляє талон-повідомлення, форма якого наведена в додатку 4 до Інструкції, і видає його заявнику; п. 6 Розділу III Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 № 1377) або витяг з ЄРДР, або якийсь інший. На практиці наявне різне тлумачення цієї норми. Саме

тому це питання має бути більш чітко регламентовано у КПК, і має бути прямо передбачено право заявника отримати саме витяг з ЄРДР.

Право отримати інформацію про закінчення досудового розслідування забезпечується обов'язком слідчого, прокурора направити заявнику копію постанови про закриття кримінального провадження, копію постанови про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи. Частина 6 ст. 284 КПК закріплює, що копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору; копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Проте, закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи — це лише одна з форм закінчення досудового розслідування. По інших формах ніяке інформування заявника про закінчення досудового розслідування не передбачено, тобто його право отримати інформацію про закінчення досудового розслідування забезпечено лише у разі закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи, а у інших випадках — ні, що утворює ситуацію відсутності правової визначеності. Вважаємо, що заявник має бути повідомлений про закінчення досудового розслідування і у випадку складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування приму-

сових заходів виховного характеру і зверненням з ними до суду; заявнику має направлятися повідомлення у відповідності до ст. 111 КПК.

Слід звернути увагу і на те, що перелік процесуальних механізмів є недостатнім навіть для належної реалізації вже указаних у КПК прав заявника. Так, щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення за ст. 221 КПК, то з незрозумілих причин заявник не згаданий у переліку суб'єктів, які мають на право таке ознайомлення (та його представник, хоча, відмітимо, представництво заявника у КПК взагалі не регламентовано, що, безумовно, істотною прогалиною). Заявник має право отримати інформацію про закінчення досудового розслідування, більше того, має право оскаржити постанову про закриття кримінального провадження, проте, права ознайомитися з матеріалами кримінального провадження не має, що ставить під сумнів реальні можливості обґрунтування відповідної скарги та, по суті, змістовно нівелює право на оскарження. Тому у ч. 1 ст. 221 КПК слід передбачити, що заявляти відповідне клопотання може і заявник. Нами вже пропонувався процесуальний механізм удосконалення реалізації права на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення за ст. 221 КПК, зокрема, шляхом внесення доповнення до ст. 221 КПК: "Про відмову у наданні матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, виноситься мотивована постанова, яка у частині відмови у наданні у матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального

провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, може бути оскаржена до слідчого судді” [3, с. 76-77], та, відповідно, заявник матиме право на оскарження відмови у задоволенні клопотання ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення.

Є і альтернативна пропозиція: О.О. Торбас пропонує у ст. 284 КПК слід зазначити, що разом з копією постанови про закриття кримінального провадження заявнику надсилається повідомлення про можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування відповідно до ст. 221 КПК. Тобто для ознайомлення не надаються лише матеріали, які стосуються забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також ті матеріали, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню (у тому випадку, коли певні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії певним чином пов’язані з іншим кримінальним провадженням, досудове розслідування з якого ще триває) [4, с. 58].

Істотною прогалиною КПК є і те, що представництво заявника взагалі і не згадується, хоча реальна необхідність у ньому наявна, зокрема, при оскарженні процесуальних дій, бездіяльності та рішень слідчого, прокурора. На необхідність нормативної регламентації представництва заявника вказувалося в літературі [2; 5, с. 214-215; 6]. Відмітимо, що, на жаль, її відсутність на практиці призводить до того, що в деяких ухвалах слідчих суддів у контексті представництва заявника-фізичної особи констатується, що скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу [7-10]; “статтею 60 КПК України або будь-якими іншими нормами чинного кримінально-процесуального законодавства

не передбачено право заявника мати представника та можливість представництва інтересів заявника у кримінальному провадженні” та скарги повертаються особі, яка їх подала [11-12]. Проте, з інших ухвал видно, що скарги, заяви представників заявників розглядаються [13-15], по них відкриваються провадження [16-17]. Такий стан практики свідчить про відсутність правової визначеності у регламентації представництва заявника, що суперечить засаді верховенства права.

Це питання може бути вирішено шляхом приведення деяких положень КПК у відповідність із оновленими положеннями Конституції України щодо професійної правничої допомоги. Зокрема, ст. 59 Конституції України закріплює, що кожен має право на професійну правничу допомогу. Натомість, ст. 20 КПК як засаду кримінального провадження формально передбачає забезпечення права на захист, що, з одного боку, ніяк не тотожне праву на правничу допомогу, а з іншого боку, враховуючи положення ч. 4 цієї ж статті — “Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого, представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, третьої особи, щодо майна якого вирішується питання про арешт”, ця засада потенційно має більш широке змістовне наповнення, ніж вказано у назві статті. О.П. Кучинською справедливо запропоновано та обґрунтовано нову назву принципу: “Принцип забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу”, а також необхідність включення до його змісту положення, відповідно до якого кожна особа,

незалежно від процесуального статусу в кримінальному провадженні, має право вільно, без неправомірних обмежень отримувати кваліфіковану правову допомогу в формах, передбачених кримінальним процесуальним законом, і в обсязі, необхідному для захисту її прав і законних інтересів [18, с. 5]. Проте, вбачаємо за можливе надати певні пропозиції щодо уточнення назви відповідної засади. Виходячи з того, що професійна правнича допомога може бути надана різним учасникам кримінального провадження та у різних формах, то доцільно закріпити назву засади як “Забезпечення права на професійну правничу допомогу”, що дозволить охопити абсолютно усі випадки задоволення потреб фізичної та юридичної особи у кваліфікованій правовій допомозі у кримінальному провадженні, у тому числі — заявника, а також врахувати зміни до Конституції України. Відповідно, можна запропонувати викласти ст. 20 КПК у такій редакції:

“Стаття 20. Забезпечення права на професійну правничу допомогу

1. Учасники кримінального провадження, а також особи, які беруть участь у провадженні процесуальних дій у кримінальному провадженні, мають право на професійну правничу допомогу у формах, які не заборонені чинним кримінальним процесуальним законодавством.

2. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов’язані роз’яснити особі її право на професійну правничу допомогу та забезпечити право на професійну правничу допомогу з боку обраного нею або призначеного адвоката. Особливості надання професійної правничої допомоги у провадженні окремих процесуальних дій можуть бути регламентовані цим Кодексом.

3. Підозрюваний, обвинувачений,

виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися професійною правничою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом.

4. У випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги, правнича допомога надається безоплатно за рахунок держави”.

Висновки. Для вдосконалення кримінально-процесуального статусу заявника пропонуємо: 1) викласти п. 1 ч. 2 ст. 60 КПК України у редакції: “1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань”; 2) закріпити у КПК необхідність направлення заявнику повідомлення у відповідності до ст. 111 про закінчення досудового розслідування і у випадку складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру і зверненням з ними до суду; 3) внести такі доповнення до ст. 221 КПК: “Про відмову у наданні матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, вноситься мотивована постановова, яка у частині відмови у наданні у матеріалів, ознайомлення з якими на

цій стадії кримінального провадження КПК України як “Забезпечення права може зашкодити досудовому розслідуванню, може бути оскаржена до слідчого судді.”; 4) поіменувати статтю 20 на професійну правничу допомогу” та викласти у запропонованій вище редакції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення прав громадянського суспільства у боротьбі з корупцією 5398 від 15.11.2016 р. // Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60501&pf35401=406870>
2. Симчук А.С. Заявник, який не є потерпілим у Кримінальному процесуальному кодексі України // Режим доступу: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=583%3A280613-10&catid=76%3A5-0613&Itemid=93&lang=ru
3. Гловюк І.В. Актуальні проблеми вдосконалення нормативної регламентації ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення // Теорія та практика правоохоронної діяльності: Міжнародна науково-практична конференція (11 листопада 2016 року) / упор. Ю.С. Назар. — Львів: ЛьвДУВС, 2016. — С. 73-77.
4. Торбас О.О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія / О.О. Торбас. — Одеса : Юридична література, 2015. — 168 с.
5. Крикливець Д.Є. Щодо розширення суб'єктних меж судового захисту під час досудового розслідування // Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р., м. Одеса) / уклад.: І.В. Гловюк, О.В. Малахова, Л.Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М.М. Стоянов. — Одеса: Юридична література, 2015.
6. Толокольніков С.В. Процесуальний статус юридичної особи — заявника за новим КПК України // http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=1268
7. Ухвала слідчого судді Сихівського районного суду м.Львова від 17 жовтня 2016 р. (Справа № 464/7637/16-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62113157>
8. Ухвала слідчого судді Рівненського міського суду від 15 квітня 2014 р. (Справа № 569/5525/14-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53615730>
9. Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду м. Кіровограда від 21 січня 2016 р. (Справа № 405/411/16-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55491862>
10. Ухвала слідчого судді Сватівського районного суду Луганської області від 13 жовтня 2016 р. (Справа № 426/12315/16-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62243324>
11. Ухвала слідчого судді Обухівського районного суду Київської області від 12 квітня 2013 р. (Справа № 372/1708/13-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30612945>
12. Ухвала слідчого судді Обухівського районного суду Київської області від 9 квітня 2013 р. (Справа № 372/1583/13-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30526344>
13. Ухвала слідчого судді Луцького міськрайонного суду Волинської області від 5 червня 2014 р. (Справа № 161/8277/14-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47647399>
14. Ухвала Миргородський міськрайонний суд Полтавської області від 4 вересня 2015 р. (Справа № 541/1740/15-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49626898>
15. Ухвала слідчого судді Монастириського районного суду Тернопільської області від 13 жовтня 2016 р. (Справа № 603/587/16-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62016204>
16. Ухвала слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 20 жовтня 2016 р. (Справа № 234/15807/16-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62206632>

17. Ухвала слідчого судді Веселинівського районного суду Миколаївської області від 6 липня 2016 р. (Справа № 472/590/16-к) // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58817397>

18. Кучинська О.П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / О.П. Кучинська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2013. — 37 с.

Гловюк И.В.

Актуальные проблемы совершенствования уголовно-процессуального статуса заявителя.

Аннотация. Статья посвящена исследованию уголовно-процессуального статуса заявителя как участника уголовного производства. Указано на неисчерпываемость прав заявителя теми, которые указаны в ст. 60 УПК Украины. Для совершенствования уголовно-процессуального статуса заявителя предложены изменения и дополнения в ст. 20, 60, 221 УПК Украины.

Ключевые слова: заявитель, уголовно-процессуальный статус, профессиональная правовая помощь, обжалование, ознакомление с материалами уголовного производства

I. Gloviuk

Actual problems of improving criminal procedural status of an applicant.

Summary. The article is devoted to the research of criminal procedural status of an applicant as a participant in criminal proceedings. It is pointed out that amount of applicant's rights is not limited by those stated in the Article 60 of the Criminal Procedural Code of Ukraine. In order to improve criminal procedural status of the applicant it's proposed amendment to Art. 20, 60, 221 CPC of Ukraine.

Keywords: applicant, criminal procedural status, competent legal assistance, challenging, review of criminal proceedings materials.

